

doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.05.007>

УДК 658.51:338.3(477)

А. І. Даниленко

член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, радник при дирекції ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ, Україна, finotdel2004@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9753-5831>

**СТАН РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ:
ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

Анотація. У статті констатовано, що за роки незалежності Україна пройшла шлях від командно-адміністративної до ринкової економіки, суттєво змінивши форми власності та фінансово-економічних методів її підтримки. Фактори, які відтворюють зміну стану основних засобів і обсягу ВВП України (як об'єктивні, так і суб'єктивні), стали предметом підготовки матеріалів і певних висновків, відображених у цій публікації. Обґрунтування наявних результатів базується на офіційних статистичних матеріалах та висновках окремих експертів, котрі проводять аналогічні дослідження. Особливий вплив на процес розвитку технічного переозброєння справила зміна загальнодержавної власності на приватну, зокрема у сфері економіки підприємств АПК і харчової промисловості та суб'єктів господарювання металургії, добувної, хімічної галузі тощо. У статті обґрунтовано ряд висновків щодо необхідності модернізації основних засобів в усіх перспективних галузях промисловості України (зокрема машинобудуванні), збільшення переробки власних сировинних ресурсів (у т. ч. титану), розширення імпортозаміщення тощо.

Ключові слова: фінансування модернізації основних засобів, конкурентоспроможна продукція, приватна власність, зміна структури промисловості, експорт, імпортозаміщення, транснаціональні корпорації.

Табл. 3. Літ. 55.

Anatolij Danylenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honored Economist of Ukraine, SE "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine, finotdel2004@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9753-5381>

**THE STATE OF UKRAINE'S REAL ECONOMY:
TRENDS OVER THE YEARS OF INDEPENDENCE**

Abstract. The article looks into the reasons for economic decline in Ukraine and the impact of new owners, including foreign ones, on the condition and prospects of industries from the state's point of view. The article takes into account corporate and experts' reports, findings of earlier studies of the Ukrainian Institute for Economics and Forecasting and National Institute for Strategic Studies, other Ukrainian and international researchers. Ukrainian industrial development has suffered heavy losses since 1991, especially in machine building, metallurgical and chemical industries, the former economic drivers. A deep analysis of economic development in 1991–2017 facilitated the identification of key reasons for huge losses in national wealth. On the one hand, Ukraine has agriculture and food processing that enjoy investors' support and booming exports. On the other hand, if the Government does not start supporting higher value-added enterprises (machine building, deeper processing of Ukrainian raw materials, import

substitution), wider current account deficit and fiscal deficit may follow. Privatization of corporations was one of the ways to attract investment and boost competitive production. By early 2017, 132,050 enterprises were privatized. However, our study shows that the privatization has not yielded equally good results across the economy. Food-processing and especially tobacco companies achieved the best results aided by funds from international strategic investors. Metallurgy companies are in a somewhat worse state. However, some of them have undergone fixed capital renovations (to varying degrees). Other privatized enterprises invested, inter alia, in fixed capital modernization to supply products on domestic and foreign markets, although these products were mostly unprocessed commodities or less-processed products. Some companies from the latter two groups were closed because they could not raise funds or their products were not competitive.

Keywords: financing modernization of fixed assets, competitive production, private property, export, import replacement, transformation of industry's structure, TNE.

JEL classification: F23, L16, L52.

А. И. Даниленко

член-корреспондент НАН Украины, доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, советник при дирекции ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины", Киев, Украина

СОСТОЯНИЕ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ: ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЙ ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Аннотация. В статье констатируется, что за годы независимости Украина прошла путь от командно-административной к рыночной экономике, существенно изменив формы собственности и финансово-экономических методов ее поддержки. Факторы, которые воспроизводят изменение состояния основных средств и объема ВВП Украины (как объективные, так и субъективные), стали предметом подготовки материалов и определенных выводов, отраженных в данной публикации. Обоснование имеющихся результатов базируется на официальных статистических материалах и выводах отдельных экспертов, проводящих аналогичные исследования. Особое влияние на процесс развития технического перевооружения оказало изменение общегосударственной собственности на частную, а именно в сфере экономики предприятий АПК и пищевой промышленности и хозяйствующих субъектов металлургии, добывающей, химической отрасли и т. п. В статье обоснован ряд выводов о необходимости модернизации основных средств во всех перспективных отраслях промышленности Украины (в частности машиностроении), увеличения переработки собственных сырьевых ресурсов (в т. ч. титана), расширения импортозамещения и т. д.

Ключевые слова: финансирование модернизации основных средств, конкурентоспособная продукция, частная собственность, изменение структуры промышленности, экспорт, импортозамещение, транснациональные корпорации.

1. Основні тенденції виробничих змін та стан основних засобів реального сектору України

Після здобуття Україною незалежності вирішення проблеми оновлення основних засобів як основи нарощення випуску конкурентоспроможної продукції стало одним із головних завдань вітчизняної економіки. Протягом багатьох років широка дискусія точилася навколо умов, від яких безпосе-

редньо залежали ступінь стійкості її послідовного піднесення та вихід на траєкторію сталого розвитку. Наприклад, якщо втрата попиту на товари військового призначення (по суті, назавжди) споживачами колишнього СРСР мала відповідні об'єктивні причини, то припинення виробництва й постачання на внутрішній ринок необхідної для споживання вітчизняними підприємствами продукції (зокрема міңдобрив, паливно-мастильних матеріалів тощо) було пов'язане насамперед із недоліками в державному управлінні діяльністю підприємств. Серед суттєвих чинників гальмування випуску продукції та надання послуг можна назвати відсутність в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. власної моделі економічного розвитку, поступову втрату окремими галузями (особливо у 90-х роках минулого століття) ринків збуту, сировинну спрямованість експорту, моральну й фізичну застарілість основних засобів, дефіцит фінансових ресурсів тощо.

Слід зауважити, що в загальних умовах інтернаціоналізації в різних країнах особливості взаємодії урядових структур та суб'єктів реального сектору економіки розглядаються серед ключових проблем державних програмних документів, а також перебувають у центрі уваги відповідних досліджень та моніторингу наукової та громадської спільноти. Через розширення оновлених технологічних процесів, прискорення руху людського й матеріального капіталу, впровадження енерго- та ресурсозбереження, посилення тенденцій інтенсивності інтернаціональних зв'язків поступово змінюються структурні чинники конкурентоспроможності національних і транснаціональних соціально-економічних систем та їх окремих сегментів. Узагальненню причин і наслідків таких явищ присвячено наукові праці багатьох українських і зарубіжних вчених, серед яких: О. Г. Білорус, В. М. Геєць, А. Гропеллі, А. А. Гриценко, Дж. Д. Деніелс, Т. І. Єфименко, Р. Є. Кавес, М. Кассон, Д. Г. Лук'яненко, С. В. Мочерний та ін. [1–11]. У пострадянських державах дискусійними залишаються питання необхідності відбудови колишньої галузевої структури підприємств. Таким чином, у контексті широкої імплементації оновленого менеджменту та організації виробництва суттєво змінюються ринкові контрактні відносини економічних агентів.

Цілком очевидно, що подальше відродження економіки України має відбуватися з урахуванням змін у глобальних і національних механізмах фінансового управління, а також трендів формування виробничо-збутових ланцюгів створення доданої вартості, розвитку науки, інновацій та ін.

Метою статті є узагальнення результатів досліджень автора щодо необхідності змін промислової політики, зокрема стосовно стану основних засобів реального сектору України. Відновлення виробництва окремих видів продукції і пом'якшення дефіциту платіжного балансу в перспективі може бути частково забезпечено шляхом проведення в країні економічно обґрунтованої політики імпортозаміщення.

Подібні зміни можна окреслити в рамках довгострокового планування розвитку, особливо з огляду на втрати випуску продукції, які забезпечували

експорт і вагоме внутрішнє споживання України після розпаду СРСР (табл. 1).

У 90-ті роки ХХ ст. Україна мала доволі потужну вугільну, залізорудну й металургійну промисловість, виробництво мінеральних добрив, авіаційну, ракетно-космічну промисловість, аграрно-промисловий комплекс та значну кількість науково-дослідних інститутів у багатьох галузях економіки.

Вітчизняна промисловість зазнала спаду виробництва у 2010–2015 рр. до 4,6 раза порівняно з 1991–1998 рр. Одночасно вироблялася продукція з низькою доданою вартістю (23,2 % припадало на сировину і матеріали) [12]. Це було спричинено низкою вагомих факторів, зокрема: скороченням попиту на продукцію, системними вадами у моделі приватизації та іншими, у т. ч. суб'єктивними факторами в управлінні розвитком економіки.

За роки незалежності Україна не змогла відновити потужний промисловий комплекс. Особливих втрат зазнало машинобудування, де Україна втратила низку потужних виробництв [13]. Прийняті Урядом рішення про зміни в оновленні потужностей у ряді галузей (насамперед у 1990–2000 рр.) так і не були повністю виконані, про що йтиметься далі.

Таблиця 1. Динаміка випуску окремих видів продукції в Україні

Вид продукції	1990	2000	2016	2017	2018
Сталь у вигляді зливок, напівфабрикатів та первинних форм, млн т	30,7	27,1	27,1
в т. ч. сталь та напівфабрикати, отримані безперервним литтям, млн т	52,6	31,8	24,4	21,1	...
Кам'яне вугілля, млн т	165	81,0	31,6	24,2	26,1
Сталеві труби, млн т	6,5	1,7	1,0 ²	1,2 ²	*
Металорізальні верстати, тис. шт.	37,0	1,3	0,039 ¹	*	*
Екскаватори, шт.	11162	159	46	*	*
Трактори, тис. шт.	106,2	4,0	3,3 ³	3,3 ³	2,4 ³
Мінеральні добрива, млн т	4,8	2,3	0,5 ⁴	0,4 ⁴	*

* Дані не оприлюднюються у зв'язку з виконанням вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації.

Примітка. У зв'язку із зміною методології Державної служби статистики України за 2016–2018 рр., наведено дані по: 1 – верстатах токарних, розточувачах, свердлувальних, фрезерних; 2 – трубах та трубах, профілях порожнистих, зі сталі; 3 – тракторах потужністю двигуна більше 59 кВт (крім тракторів, керованих водієм, який їде поруч, тракторів-тягачів колісних для напівприцепів, тракторів гусеничних); 4 – нітрату амонію (крім того, що в таблетках, подібних формах або упаковках вагою 10 кг, та ін.).

Складено за: Статистичний щорічник України за 1995 рік / М-во статистики України ; Відп. за вип. В. В. Самченко. Київ : Техніка, 1996. С. 186, 189, 190, 192; Статистичний щорічник України за 2000 рік / Державний комітет статистики України / за ред. О. Г. Осауленка. Київ : Техніка, 2001. С. 110, 116, 118; Статистичний щорічник України за 2016 та 2017 роки. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. Наявність і стан основних засобів / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/ibd/nsoz/arh_nsoz_u.html; Основні засоби України за 2017 рік / Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/osn_zas_u/osn_zas_u_2017.xls.

Багато пропозицій, що стосуються прискорення оновлення виробничого устаткування, заслуговують на увагу Уряду, проте подібна політика в державі може проводитись лише за умови подолання браку фінансових ресурсів.

У період існування централізованої економіки передбачались розширення фізичного оновлення основних засобів і одночасно виділення централізованих і нецентралізованих коштів для здійснення державних капітальних вкладень. Перебудова групи галузей важкої промисловості відбувалась за рахунок централізованих фінансових джерел (до 90 %), а підприємствам харчової, м'ясної і молочної промисловості (уже після 1970 р.) дозволялось використовувати на капітальні інвестиції до 50 % нецентралізованих коштів [14].

Проте лише часткове забезпечення капітальних вкладень необхідними власними фінансовими джерелами за незалежності України не могло сприяти розширенню випуску конкурентної продукції. Для цього мала бути можливість отримувати кредитні ресурси від вітчизняних банків або залучати міжнародних інвесторів. Це ставило перед державою завдання проведення інвестиційної політики, пов'язаної зі стратегічно визначеною перебудовою економіки України.

Час, що минув після впровадження в Україні ринкових відносин, дає змогу відобразити фактори, які безпосередньо вплинули на часткову втрату виробництва і конкурентоспроможності вітчизняної економіки, серед них:

- втрата господарських зв'язків із підприємствами колишнього СРСР. Зокрема, було зруйновано тісні взаємозв'язки між суб'єктами воєнно-промислового комплексу (ВПК), важкого машинобудування, будівництва, інших галузей, які становили невід'ємну складову виробничих ланцюжків колишнього СРСР і України;

- невідповідний перехід фінансів підприємств від умов централізованого управління до ринкових відносин за економічної нестабільності держави, відсутності власної валюти, гіперінфляції тощо;

- зміна державної власності на приватну, недостатній вплив останньої на оновлення основних засобів і забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції;

- відсутність єдиної Стратегії розвитку економіки України і підпорядкування її цілям державної інвестиційної політики, випуску конкурентоспроможної продукції, у т. ч. на експорт;

- вплив на конкурентоспроможність вітчизняної економіки світових криз (особливо у 2008–2009 рр.), нестабільність міжнародних товарних ринків:

- поглиблення кризових явищ в економіці України після анексії Криму і початку бойових дій на Донбасі;

- поступове переорієнтування пріоритетів експорту з промислового комплексу на галузі підприємств АПК і харчової промисловості, що поглиблює сировинну спрямованість економіки.

Одним із першочергових завдань Уряду України (після набуття нею державної самостійності) стало вирішення проблеми зовнішнього збуту, який до 1991 р. базувався на коопераційних поставках до підприємств партнерів із інших республік, забезпечуючи тим самим основу виробництва – обов'язкову реалізацію української продукції.

Розрив коопераційних зв'язків після 1991 р. створив значну проблему з виникненням надлишку продукції, що, у свою чергу, перетворило Україну на експортоорієнтовану державу. Проте для виходу на міжнародні ринки потрібна продукція, яка за якістю і ціною здатна конкурувати з продукцією інших країн, що вже займають цей ринок. Вітчизняна продукція не відповідала цим критеріям, отже, були необхідні докорінна модернізація промислового комплексу та багатомільярдні вкладення в економіку. Затягування процесу модернізації призвело, зокрема до спаду виробництва сталі, мінеральних добрив, тракторів, екскаваторів тощо.

Особливо значні втрати, які економіка України не спроможна в перспективі компенсувати, зумовлені скороченням поставок продукції підприємств ВПК. Виходячи з оцінок Держкомстату СРСР, до половини валового національного продукту Радянського Союзу в 1989 р. становили витрати оборонного призначення [15]. За оцінками експертів, продукція воєнно-промислового призначення становила більше ніж 40 % виробленої машинобудівним комплексом України продукції.

Подібне скорочення ВПК негативно позначилось на підприємствах України, які поставляли союзному ВПК продукцію (сировину і напівфабрикати, і вплинуло на обсяг внутрішнього споживання виробленої продукції (наприклад, металургії).

Під впливом кризових явищ, коли розпочалися стрімка інфляція, зниження рівня життя громадян, скорочення обсягів валютних надходжень у країну на фоні відсутності власної валюти і кризи платежів між підприємствами, упродовж 1991–1994 рр. спад економіки України становив 45,6 %, а за 1995–1999 рр. він збільшився ще на 14 % [15].

Вагомим негативним фактором, що загальмував розвиток української промисловості, був непрогнозований перехід економіки від моделі адміністративної системи до ринкового управління, який відбувся переважно без економічної участі держави. Невипадково часом керівники фінансового відомства заявляли, що державний бюджет не може брати участі у витратах підприємств реального сектору. Водночас окремі витрати (на науку, екологію тощо) і далі підтримувались державою.

Цей процес став для багатьох керівників підприємств несподіваним, оскільки в них не було достатніх навичок та досвіду для діяльності в ринковому середовищі, що передбачало виробництво та просування власної продукції на товарні ринки в умовах конкуренції. Не готовим до змін виявився і Уряд країни. Необхідно було шукати нові шляхи та методи проведення модернізації економіки, фінансові джерела для її фінансування, реформувати систему збуту вітчизняної продукції. Особливістю було те, що корпора-

тивні підприємства самостійно, практично без участі держави, відповідали за пошук фінансових ресурсів для цілей модернізації.

Подібні втрати економіки були допущені, зокрема, через нераціональні заходи Уряду з підтримки підприємств легкої промисловості (особливо в перші роки незалежності) у питанні зміни їхньої форми власності. Причиною став дозвіл на приватизацію (за відсутності стратегічного інвестора) безпосередньо працівникам фабрик, котрі за низької заробітної плати і високої інфляції не могли здійснити оновлення устаткування й розширення оборотних активів для зміни асортименту продукції, навіть для внутрішнього ринку. В результаті ринок України було заповнено дешевими (а пізніше і дорожчими) імпортними товарами.

Ситуація, яка почала розгортатись в Україні після 1992 р., вимагала від Уряду особливої участі у вирішенні стратегічних проблем економіки. Так, у 1991–1993 рр. паралельно зі зміною моделі управління відбувалась перебудова в бюджетній системі, експортно-імпортній, кредитній і грошовій політиці, які впливали на можливості забезпечення внутрішнього та зовнішнього ринків.

Перед затвердженням нового Уряду в той період Верховна Рада України обов'язково розглядала програму його дій з перспективного розвитку економіки. Особливість цих програм полягала у відсутності фінансової підтримки можливої модернізації основних засобів реального сектору.

Спад зростання виробництва у 1992–1999 рр. та успішний його приріст у 2000–2007 рр. були характерні насамперед, для підприємств, орієнтованих на зовнішній ринок (зокрема галузі металургії), що позитивно вплинуло на економічний і фінансовий стан держави.

Саме в цей час спостерігались високі щорічні темпи приросту ВВП, які забезпечували вкладення нових інвестицій у вітчизняну економіку, а отже, підвищували конкурентоспроможність продукції. Це дало змогу у 2000–2004 рр. Уряду України відмовитись від позик МВФ, а борг у 4,3 млрд дол. США, що сформувався раніше, достроково погасити [16]. Подібна ситуація створила перспективи для реалізації нових інвестиційних планів.

Проте світова криза, що розпочалася у 2008 р., негативно вплинула на стан основних макропоказників. Більше того, вони були нижчими порівняно з іншими зарубіжними країнами, чому сприяла відсутність послідовної інвестиційної політики держави.

На початку 2017 р. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України було розроблено Стратегію розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року [17], де в розділі “Деіндустріалізація економіки” узагальнено дію негативних факторів, що вплинули на розвиток економіки. Від’ємна динаміка промисловості по окремих роках свідчить про загальний її спад: 1991–1998 рр. – 60 %, 2008–2009 рр. – 25, 2013–2015 рр. – 13 %. Лише в 2016–2019 рр. (план) почалося повільне зростання ВВП України (у т. ч. промисловості) в середньому на 2,8 % щороку.

Брак державної інвестиційної політики, низька активність у модернізації основних засобів, невисокий експорт технологічно обробленої продукції з України посилили сферу капітального ремонту в підтримці вказаних засобів у робочому стані.

Масовий перехід підприємств від державної до приватної форми власності, банкрутство, часткове “розукрупнення” окремих великих підприємств¹ (до 20–30 тис. працюючих) та збільшення кількості середніх² і, особливо, малих³ підприємств створили нові умови для економічного регулювання в національному господарстві (табл. 2). Причому цей процес супроводжувався скороченням обсягів виробництва, чисельності зайнятих працівників у реальному секторі, НДІ і конструкторських бюро, що брали участь у модернізації діючого виробництва.

Створення значної кількості малих підприємств висуває зовсім інші вимоги до використання їхнього потенціалу і виконання завдань, які стоять перед державою. Зокрема, для розвитку кожного невеликого підприємства необхідно мобілізувати набагато менше фінансових ресурсів, виходячи з можливостей державних банків і місцевих бюджетів, передусім підприємств, що реально впливатимуть на зростання ВВП країни.

Організація виробництва конкурентоспроможної промисловості на основі середніх і малих підприємств можлива насамперед у разі проведення активної державної інвестиційної політики. Це питання необхідно передбачити при розробленні та впровадженні згаданої довгострокової Стратегії розвитку економіки України, чіткої програми Уряду та необхідних інноваційних програм й інвестиційних проектів, спрямованих на прискорення модернізації основних засобів.

Вказана робота має проводитись у зв'язку з розширенням прав місцевих рад в управлінні економікою. Розроблена Стратегія, безперечно, має стати не лише платформою для створення нових високотехнологічних підприємств, а й додатковим стимулом організації робочих місць із високою заробітною платою в Україні. Подібна практика є основою успішних демократичних перетворень і проведення економічних реформ, має забезпечити покращання соціально-економічного становища в державі. Це особливо важливо для України, де простежується значний вплив працюючих із реального сектору. При цьому варто враховувати, що протягом 2010–2018 рр. загальна кількість суб'єктів господарювання скоротилась майже на 8 %, а частка малих підприємств дорівнювала близько 95 % від усієї їх кількості (див. табл. 2).

¹ *Велике підприємство* характеризується кількістю працівників, більшою за 250 осіб, із річним доходом, який перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.

² *Середнє підприємство* – кількість працівників від 50 до 250 осіб; річний дохід від 10 до 50 млн євро у гривневому еквіваленті.

³ *Мале підприємство* – кількість працівників менше 50 осіб; річний дохід менше 10 млн євро в гривневому еквіваленті.

Таблиця 2. Зміни кількості підприємств та чисельності зайнятих на них працівників по економіці України в 2010–2017 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього суб'єктів господарювання, од.	2 183 927	1 701 620	1 600 127	1 722 070	1 932 161	1 974 318	1 865 530	1 805 059
у т. ч. усього підприємств, од.	378 810	375 695	364 935	393 327	341 001	343 440	306 369	338 256
Великі підприємства, од.	586	659	698	659	497	423	383	399
Зайняті працівники, тис. осіб	2 400,3	2449,0	2484,2	2383,7	1915,1	1708,6	1586,6	1560,9
Кількість зайнятих працівників у розрахунку на одне підприємство, тис. осіб	4,1	3,7	3,6	3,6	3,9	4,0	4,1	3,9
Середні підприємства, од.	20 983	20 753	20 189	18 859	15 906	15 203	14 832	14 937
Зайняті працівники, тис. осіб	3393,3	3252,6	3144,2	3012,1	2696,5	2604,7	2622,8	2593,1
Кількість зайнятих працівників у розрахунку на одне підприємство, тис. осіб	0,162	0,157	0,156	0,160	0,170	0,171	0,177	0,174
Малі підприємства, од.	35 7241	354 283	344 048	373 809	324 598	327 814	291 154	322 920
Зайняті працівники, тис. осіб	2 164,6	2 091,5	2 051,3	2 010,7	1 686,9	1 576,4	1 591,7	1 658,9
Кількість зайнятих працівників у розрахунку на одне підприємство, тис. осіб	0,006	0,006	0,006	0,005	0,005	0,005	0,005	0,005

Складено за: Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010–2017). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/pssg/pssg_u/ksg_ek_2010_2017_u.xlsx; Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010–2017). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/pdp/pdp_u/kp_ek_vsmm_2010_2017_u.xlsx; Кількість зайнятих працівників на підприємствах за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010–2017). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/pdp/pdp_u/kzp_ek_vsmm_2010_2017_u.xlsx.

Превалювання малого та середнього бізнесу властиве європейським країнам, де вони є ядром економіки та динамічно розвиваються. Для України головне, щоб їхня висока частка в господарстві якомога швидше стала двигуном нарощування потенціалу національної економіки.

Одним із основних каналів, які мають стимулюватись державою, є підтримка виробництва продукції, що активно експортується і сприяє імпортозаміщенню, в основу якого покладена нова інноваційна техніка. Водночас, як свідчать заяви представників українського бізнесу, збільшення обсягів виробництва на сьогодні стримується відсутністю збуту.

За даними опитувань бізнесменів у 2018 р., брак попиту на продукцію скоротив її випуск у жовтні на 57,6 % (проти 53,9 % у липні) [18]. Не відбулося також у цілому позитивних змін із модернізацією фондів підприємств, які змінили форму власності (з державної на приватну).

Саме кошти стратегічного інвестора мали підвищити рівень модернізації підприємств та забезпечити випуск конкурентоспроможної продукції, насамперед для експорту (металургійної промисловості, аграрного сектору і сировини добувних підприємств). Належне фінансування інвестором і частково державою гарантувало розвиток виробництва у сільському господарстві, харчовій промисловості й будівельній галузі з відповідною реалізацією їх продукції на внутрішньому ринку й на експорт. Як показала практика, саме ця обставина вплинула на підвищення рівня техніки і зменшення показників зносу основних засобів підприємств у вказаних галузях (табл. 3).

Такий підхід не сприяє пошуку форм організації ефективних виробництв і випуску промислової експортної продукції, чим створює додаткові умови для постачання на зарубіжний ринок сировини і напівфабрикатів.

З огляду на інтереси держави, реалізація економічного інтересу власників можлива лише тоді, коли підвищення ефективності роботи діючих основних засобів, включаючи й організацію нового підприємства, забезпечує не тільки налагодження виробництва певної продукції, а й збільшення доходів його власників. Проте показники ВВП на одну особу в Україні були в рази меншими (порівняно з 1991 р.), ніж у Білорусі, Казахстані й, особливо, Польщі [19].

Варто зауважити, що українська промисловість мала в останні роки досвід організації потужного виробництва, яке викликало значний приріст важливої продукції для внутрішнього ринку і збільшення її експорту та залучило до роботи не одну тисячу робітників.

Таблиця 3. Знос основних засобів за окремими видами економічної діяльності України

Вид економічної діяльності	1993	2001	2005	2010	2016	2017
Усього по економіці	33,1	45,0	49,0	74,9	58,1	55,1
Промисловість, у т. ч.:	36,3	51,9	57,9	63,0	69,4	59,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	27,2	44,4	49,6	47,8	54,6	47,2
Переробна промисловість	42,1	55,1	59,2	66,8	76,4	64,6
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	20,7	49,6	52,2	40,8	37,3	35,7
Будівництво	42,1	52,1	45,1	50,1	36,0	45,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	–	50,2	48,5	94,4	50,6*	47,6

* Знос перерахований у зв'язку з корпоратизацією АТ "Укрзалізниця" та уточненням вартості її фондів.

Складено за: Наявність і стан основних засобів / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/ibd/nsocz/arh_nsouz_u.html. Основні засоби України за 2017 рік/ Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/osn_zas_u/osn_zas_u_2017.xls.

У 1997 р. прийняття Закону України “Про стимулювання виробництва в Україні” [20] забезпечило збільшення майже в 100 разів [21] виробництво автомобілів ПАТ “Запорізький автомобільний завод” (разом із компанією Daewoo із Південної Кореї) та рядом інших автомобільних заводів. Це не тільки скоротило імпорт автомобілів, а й збільшило їх експорт (900 млн дол. США). Держава отримала надію на розвиток вітчизняного автопрому за участю компанії Daewoo. Проте шанс було втрачено, оскільки не передбачалися законодавчі гарантії захисту прав іноземного бізнесу в Україні, а вітчизняні учасники цього виробництва не вчинили ефективних дій. Хоча за рахунок митного стримування на український ринок не були допущені іноземні конкуренти з аналогічними моделями автомобілів, не було вжито заходів із удосконалення українських моделей. Подібна ситуація в умовах високої конкуренції призвела до втрати національним автомобілем іміджевих переваг на внутрішньому й зовнішньому ринках. У 2017–2018 рр. на українському ринку частка вітчизняних автовиробників становила лише 10–11 %.

Об’єктивні й суб’єктивні фактори стримують розвиток легкої промисловості. Нові підприємства галузі, створені останніми роками в Україні, дещо заповнили цю прогалину, проте дефіцит виробів (пошиття одягу тощо), поки що компенсується імпортом дешевих виробів (зокрема і second hand). Попри певне зменшення чисельності дорослого населення та фактичне скорочення продукції цієї галузі, залишилася проблема створення подібних підприємств, забезпечення якості та невисокої ціни нових вітчизняних виробів, особливо за рахунок власної сировини.

Реальною відповіддю на цей виклик є введення в дію нових підприємств (зокрема швейних і взуттєвих) на території України, починаючи з 2015 р.

Серйозний спад у виробництві продукції, який охопив майже всі галузі промисловості України, став частково компенсуватися за рахунок зростання врожаю сільськогосподарських культур (пшениця, кукурудза, соняшник тощо) та їх переробки харчовою промисловістю. Значною мірою ці позитивні зрушення були забезпечені фінансовою підтримкою бізнесу й держави, модернізацією основних засобів виробництва та своєчасною реалізацією продукції як на експорт, так і на внутрішньому ринку.

Попри те, що аграрний сектор позитивно вплинув на зростання ВВП і платіжний баланс країни, він поки що не став споживачем національної техніки для обробітку землі, яка ще недавно вироблялась в Україні.

На практиці це питання можна вирішити після очікуваного прийняття закону про продаж українських земель. Цілком очевидно, для цього стратегічного рішення слід визначити норматив продажу обсягу землі на одного власника та його можливий вплив на соціальний розвиток сільської місцевості в країні. Досвід окремих країн світу (наприклад, В’єтнаму) показує, що навіть зовсім невеликі ділянки, які перебувають у приватній власності (на власника – 1–5 га землі), дають змогу посісти провідне місце у світі з експорту певної сільськогосподарської продукції.

Саме продаж сільськогосподарських земель українським землевласникам може створити ринок постійного споживання хімічних добрив, комбайнів, тракторів, сівалок та ін., що можуть безпосередньо вироблятися в нашій країні. Великі землевласники, особливо нерезиденти України, безумовно, сприятимуть імпорту зарубіжних машин і устаткування, які на сьогодні мають певні технологічні переваги над вітчизняною продукцією. Цю тенденцію, в разі появи постійного замовника – виробничих колективів в українському селі, можна успішно подолати завдяки підвищенню надійності національного постачальника машин і устаткування та зацікавленого посередника (зокрема представника держави), що забезпечує постачання аграріям продукції.

Помітні переваги при купівлі зарубіжних машин власниками підприємств АПК можна відрегулювати за рахунок державної допомоги під час реалізації вітчизняної техніки на території України (довгострокові дешеві кредити, розвиток лізингових компаній, активне стимулювання виробництва такої продукції державою (для імпортозаміщення і т. ін.)).

Якщо оновлення, розширення та впровадження основних засобів у галузі сільського господарства може тільки вітатись, оскільки передбачає збільшення обсягів виробництва продукції і зниження її собівартості, то перспективи збереження високого зростання потужностей у будівництві викликає певні запитання. Велика частина цих потужностей, як відомо, використовується насамперед на житлове будівництво, у т. ч. за рахунок коштів населення. Однак значний потік переселенців із АР Крим, Донецької і Луганської областей переважно припинився. Крім того, привертає увагу зниження купівельної спроможності населення України. У багатьох містах (зокрема в Києві) уже сьогодні спостерігається наявність незаселених квартир.

Очевидно, подібна ситуація потребує визначення перспектив розвитку галузей будівництва з урахуванням переважної орієнтованості на створення нової житлової площі в містах (за оцінками експертів, в Україні готові для продажу понад 100 тис. квартир). З огляду на потребу молодих сімей мати власну квартиру, відповідним урядовим структурам доцільно законодавчо встановити додаткові преференції, особливо для молоді, для пільгової купівлі житлової площі. Тим більше, що це створить умови для їх подальшого проживання в Україні.

У забезпеченні якості будівельних робіт також є певні проблеми. Основні завдання, які стоять перед галуззю, – здешевлення будівництва і дотримання ефективності витрат на об'єктах, забезпечення їхньої експлуатаційної придатності встановлених вартісних норм (середні актуальні ціни) до реально діючих. Це ускладнює організацію контролю здійснених капітальних витрат (окремих частин і об'єкта загалом) [22].

Слід прийняти нормативний акт, який визначатиме економічну роль держави в упорядкуванні роботи вітчизняних будівельних організацій, особливо під час проектування ними капіталовкладень і ціноутворення, виходячи з їхньої відповідальності перед інвестором. Це лише посилить їхню роль на ринку.

Серед економічних успіхів України у 2016–2019 рр. є не тільки досягнення діючих ще з радянських часів підприємств, а й внесок новостворених, різних за розмірами господарств. Усього за роки незалежності створено близько – 1,4 тис. од., у т. ч. після 2015 р. – понад 190 підприємств у різних видах діяльності, 49 заводів перебувають на стадії будівництва [23].

Проте їх відбудова не мала супроводу Уряду в спрямуванні на досягнення підприємствами національних цілей, які відповідали б основним економічним інтересам держави, з урахуванням її потреб і можливостей.

Узагальнення окреслених у статті проблем дає змогу зробити такі висновки. Стрімке скорочення обсягу ВВП у перші роки незалежності України відбувалося через спад власного виробництва у зв'язку зі зменшенням поставок суб'єктам СРСР, що виготовляли товари для ВПК. Це призвело до незворотних втрат промислового виробництва та закриття підприємств. Інші причини спаду випуску вітчизняної продукції – неготовність до переходу від командної до ринкової економіки, відсутність фінансової підтримки державою реформ, гіперінфляція тощо – істотною мірою могли бути пом'якшені іншими урядовими управлінськими рішеннями.

Це зумовлює необхідність реформування відносин власників підприємств і держави на базі єдиних цілей, визначення загальних перспектив спільного інвестування на найближче майбутнє, з метою економічного зростання і покращання життя населення. Таке рішення сприятиме модернізації економіки і підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що істотно вплине на платоспроможність України.

2. Вплив приватної власності корпоративних підприємств на інвестиційні вкладення та випуск конкурентоспроможної продукції

Визначення шляхів розвитку приватних корпоративних підприємств в умовах ринкової стихії, яке відбувалося без особливого втручання держави у формування власниками підприємств напрямів і факторів здійснення капіталовкладень і поточного виробництва, можна оцінити, аналізуючи показники розвитку економіки за роки незалежності України.

Дослідження еволюції приватних корпоративних підприємств базувалось насамперед на їх належності до окремих галузей промисловості, обсязі вкладень у їх розвиток вітчизняного чи іноземного інвестора, конкурентоспроможності виробленої продукції, входження підприємства до складу світових корпорацій та оцінці рівня досягнутих результатів.

Діяльність основної частини підприємств формувалась у період переходу від командної до ринкової економіки за одночасної дії низки негативних факторів: втрата постійного споживача продукції (як за радянських часів); потужна інфляція і відсутність власної валюти; брак кадрів, котрі б розуміли особливості переходу до законів ринку; неналежна державна підтримка; поступова втрата виробництва важливих для народного господарства країни товарів.

При визначенні перспектив розвитку окремих корпоративних приватизованих підприємств майбутні їхні власники виходили з потенційного попиту на готову продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Тому серед вибраних об'єктів дослідження – насамперед підприємства чорної металургії, хімії, аграрного виробництва, харчової і тютюнової промисловості та ін., забезпечені збутом продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках.

Зміна форми власності, виробництво підприємства в ринкових умовах (без урахування допомоги аграрному комплексу) внесла зміни до перспектив його розвитку й можливості впливу на збільшення приросту ВВП України.

Відсутність статистичного висвітлення процесу роботи підприємств у нових умовах ускладнює планування змін у господарському механізмі. Тому основна увага зосереджувалась на дослідженні окремо опублікованої інформації, безпосередньо підготовленої самими корпоративними підприємствами (або певним експертом).

Загалом ці результати щодо інвестиційної й господарської діяльності приватних підприємств відповідають аналогічним показникам статистичних органів стосовно виробництва продукції та її збуту в цілому по Україні.

Початок шляху реформування приватизованого підприємства залежав від галузевої належності, стану основних засобів, наявності фінансових ресурсів і, головне, можливості збуту готової продукції.

Станом на 2017 р. в Україні було приватизовано 132 050 державних підприємств, із них: 55,8 % – за рахунок приватизаційних майнових сертифікатів; 15,2 % – через продаж майна на аукціоні; 14,9 % – здавання в оренду з подальшим викупом; 8,3 % – розміщення акцій відкритих акціонерних товариств; 5,7 % – на конкурсних засадах [24]. Таким чином, лише остання позиція відображає принципи конкурсної приватизації і може свідчити про перспективу власника фінансувати модернізацію основних засобів і забезпечувати випуск як на експорт, так і на збут на українському ринку нової продукції.

Оцінюючи в цілому можливість держави економічно впливати на нових власників підприємств, з точки зору проведення ними цілеспрямованого оновлення основних засобів і забезпечення випуску експортоорієнтованої продукції, варто враховувати таке:

- з початком приватизації директори підприємств сконцентрували у своїй власності понад 65 % їхніх активів. Крім того, близько 600 довірчих та інвестиційних фондів (ліцензованих Фондом державного майна України) зуміли об'єднати до 40 % усіх випущених приватизаційних сертифікатів, що зберегло можливість держави впливати на цілеспрямованість їхньої роботи, виходячи з національних інтересів;

- протягом невеликого часу значна частина підприємств перейшла (в т. ч. за рахунок рейдерства) у приватну власність успішніших бізнесменів. Проте їхні власники не завжди були сконцентровані на необхідності модернізації

фізично зношеного устаткування. Адаже був забезпечений збут виробленої продукції, навіть якщо вона недостатньо оброблена, проте користувалась попитом споживачів за кордоном;

– приватні підприємства вторинної чорної металургії, заготівельні та інші організації сприяли постачанню необробленої продукції на експорт, оскільки не були економічно зацікавлені в додатковій технологічній переробці безпосередньо в Україні. Водночас ряд переробних підприємств відчували нестачу сировини – металобрухту, деревини, шкіри великої рогатої худоби тощо, для їх переробки в Україні. Іншими словами, вітчизняні бізнесмени не були зацікавлені у підвищенні інноваційності виробництва, у результаті чого наша країна розширювала імпорт потенційно необхідних товарів.

Очікувалось, що передача підприємств із державної у приватну власність відкриє додаткові можливості підвищення рівня їхніх економічних показників. Однак репрезентативне дослідження, проведене в ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”¹ безпосередньо на 1399 підприємствах, приватизованих у 2002–2003 рр., показало, що після зміни форми власності лише половина з них звітувала у 2010 р. Згідно з результатами роботи приватизованих підприємств, що залишилися діючими, погіршилися практично всі основні показники їхньої діяльності (крім експорту).

Таким чином, для обстеженої групи підприємств приватизація не сприяла модернізації виробництва і розширенню випуску конкурентоспроможної продукції.

Подібна ситуація свідчить про недостатність вимог до інвестора, котрі приватизували державне майно, а норми законодавчих актів не примусили їх терміново провести модернізацію основних засобів.

Під час приватизації особливу увагу українських бізнесменів привертала підприємства, продукція яких мала попит на міжнародному ринку. До них в Україні насамперед належали підприємства чорної металургії, з видобутку сировини (зокрема залізної руди) та сільського господарства (зерно тощо).

Не випадково власниками металургійних, гірничорудних і хімічних підприємств в Україні в кінцевому підсумку стали переважно українські бізнесмени та представники великого бізнесу з Росії. Лише один “Криворізький гірничо-металургійний комбінат “Криворіжсталь” (після повторного продажу) став власністю найбільшого у світі виробника сталі, металургійного холдингу Mittal Steel Germany [25].

Варто зауважити, що основна частина фондів металургійних заводів і збагачувальних фабрик (ще за часів СРСР) мала великий моральний і фізичний знос основних засобів, оскільки перебувала в експлуатації протягом

¹ Аналіз фінансово-господарської діяльності 692 приватизованих підприємств (які змінили форму власності у 2002–2003 рр.) за участю Фонду державного майна України і Державної служби статистики України засвідчив погіршення їх роботи, зокрема: за чистим прибутком, рентабельністю, дебіторсько-кредиторською заборгованістю, зносом основних засобів, чисельністю працівників (скорочення на 32 %) та за рівнем стійких пасивів. Єдиний показник, що мав позитивний результат для цих підприємств, – експорт продукції.

15–20 років, що вимагало від нових власників уваги до їх оновлення. Проте потреба у сталевих виробах на світовому ринку (до моменту завершення будівництва подібних підприємств у Китаї) була не повністю задоволена, і наявне в Україні устаткування забезпечувало випуск освоєної раніше продукції без модернізації станів. Після виходу китайських підприємств на ринок металургійної продукції попит на вітчизняні вироби істотно зменшився, що вплинуло на зниження їхнього експорту.

За незалежності України лише два підприємства металургійної промисловості були модернізовані й мали змогу випускати, по суті, нову продукцію для світового ринку. Серед них ПАТ “Інтерпайп Нижньодніпровський трубоброкатний завод” [26], який ще в 1996 р. змінив форму власності та модернізував виробничі потужності за рахунок українського власника. Упродовж 2003–2012 рр. на модернізацію підприємства було витрачено близько 700 млн дол. США, що дало змогу обладнати його високотехнологічним устаткуванням світових виробників. У 2008 р. було завершено модернізацію стану № 9, а у 2012 р. – запущено комплекс із виробництва труб середнього сортаменту (КВТСС) – 426 мм. При цьому було знижено витрати металу на одиницю продукції і збільшено її вихід шляхом виготовлення універсального комплексу валкового інструменту для прокатки труб. У 2013 р. тривала робота з виробництва труб середнього сортаменту (КВТСС). Разом із тим модернізовано систему контролю зусилля притиску листопрямильної машини; комплексно модернізовано вхідну частину стану ТЕЗА “159-529” тощо. Це забезпечило підприємству надійний рівень рентабельності, конкурентоспроможності продукції і зростання експорту.

Модернізація трубних цехів об’єднання ПАТ “Інтерпайп Новомосковський трубний завод” дала йому можливість отримати у 2014 р. 1250,9 млн грн чистого доходу від реалізації продукції (рентабельність – 16,3 %), тоді як залишилася збитковою продукція таких підприємств, як ПАТ “Дніпровський металургійний комбінат ім. Ф. Е. Дзержинського” [27] (–2,73 %), “ЄВРАЗ Дніпровський металургійний завод” [27] (–27,95), Єнакіївський металургійний завод [27] (–1,88 %), які не були модернізовані.

Аналогічний рівень рентабельності (16,3 %) отримали металурги іншого потужного приватного підприємства – ПАТ “Алчевський металургійний комбінат” [28], який за роки незалежності України був повністю модернізований українськими бізнесменами. Цим комбінатом забезпечено приріст виробництва у 2013 р., порівняно з попереднім роком, на 8 %. В останні роки він залишився на тимчасово окупованій території.

Серйозної реконструкції зазнали й інші металургійні підприємства. Зокрема, завод “Криворіжсталь”, що, як зазначалось, після приватизації став частиною металургійної ТНК [27], одного з найбільших на той час виробників сталі в світі. Це суттєво вплинуло на збільшення потужності окремих (насамперед експортоорієнтованих) основних засобів, забезпечивши збереження його присутності на міжнародних ринках.

Відразу після приватизації група ТНК виділила заводу “Криворіжсталь” 867,6 млн дол. США (що більше, ніж передбачалося договором купівлі-продажу, – 500 млн дол. США.). Це дало змогу модернізувати окремі виробничі потужності комбінату, в т. ч. доменне виробництво, де впроваджено систему пиловугільного вдування (особливо важливого після зростання цін на газ), проведено ремонт коксових батарей та реконструкцію агломераційного виробництва системи очищення газів конвертерного цеху. Крім того, комбінатом вжито ряд заходів з охорони навколишнього середовища на суму 1,1 млрд грн і реалізовано інші роботи з удосконалення виробництва на суму 2,0 млрд грн. Здійснені витрати на модернізацію основних засобів допомогли забезпечити випуск продукції у 2013 р. на 28,28 млрд грн та скоротити чистий збиток ПАТ “Арселор Міттал Кривий Ріг” [27].

Значна частина гірничо-металургійного комплексу не тільки забезпечувала випуск необхідної продукції, а й була залучена до продовження приватизаційного перерозподілу власності.

У 2007 р. підприємства групи Metinvest B.V. [27] були об'єднані з гірничо-металургійним підприємством “Смарт-холдинг” [29], що збільшило їхній загальний виробничий і ринковий потенціал. До складу групи увійшли ВАТ “Азовсталь”, Єнакіївський металургійний завод, ПрАТ “Авдіївський коксохімічний завод”, Макіївський металургійний комбінат, і ВАТ “Харцизький трубний завод” (нині ці два підприємства розміщені на тимчасово окупованій території України). У 2010 р. до холдингу увійшли ПрАТ “Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча”. У 2012 р. до нього приєднано ПАТ “Запоріжсталь” та до 46 % акцій Південного ГЗК (2014 р.). Решта останнього належало російській холдинговій компанії Evraz Group [27].

Практично всі названі металургійні підприємства забезпечували в 70–80-х роках ХХ ст. основну частину потреб економіки України й формували вітчизняний експорт сталевих виробів.

Зменшення обсягів виробництва сталі можна було компенсувати експортом на міжнародний ринок виробів кольорової металургії (зокрема титану), для виробництва якого в Україні є необхідна сировина. Цей напрям могло забезпечити ТОВ “Запорізький титано-магнієвий комбінат” [27] (“ЗТМК”), яке свого часу було єдиним виробником титанової губки в Європі, а його нова продукція – титанові злитки і сляби, мають непогані перспективи поставок на міжнародний ринок. У грудні 2012 р. група компаній Group DF виграла конкурс із відбору недержавних учасників щодо залучення іноземних інвестицій. Це дало змогу комбінату в 2014 р. розпочати виробництво нових видів продукції (з вищою доданою вартістю) – титанових зливків, слябів, легованих сплавів. Як свідчать розрахунки, обсяги виробництва титанової губки можуть зрости в Україні до 40 тис. т, титанового шлаку — на 100 тис. т. Це збільшило б її частку у світовому виробництві титанового шлаку з 0,66 до 4 %, а титанової губки — з 5 до 14 %.

Прогнози окремих експертів про перехід людства від “залізної до титанової ери” в цілому можуть справдитись. За різними оцінками вчених, част-

ка України у розвіданих запасах титанової руди становить 20 %, частина яких перебуває в експлуатації. Доведення титанового прокату до кінцевих виробів, зокрема медичних протезів, спортивного інвентарю або оправ для окулярів, може збільшити вартість кінцевої продукції (порівняно з добувною вартістю) від 600 до 1200 %. Розв'язання цього завдання залежить від певного переділу світового ринку, а також політики США щодо діяльності російських компаній. Зокрема, керівництво компанії “Boeing” виступило за зменшення залежності від поставок російських готових штамповок із титанового сплаву, що відкриває можливості для розвитку цієї галузі в Україні.

За розрахунками експертів, повна реконструкція ТОВ “Запорізький титано-магнієвий комбінат” (від руди до готового прокату з різноманітного титанового сплаву) оцінюється до 2,5 млрд дол. США [30]. З огляду на вагомність проблеми, ймовірно, для формування цього інвестиційного проекту буде вжито необхідні заходи державної підтримки.

В Україні за радянських часів було налагоджено випуск алюмінію, потрібного для розвитку промисловості. Виробництво здійснювало ПАТ “Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат” [27] (на якому було зайнято понад 10 тис. працівників). На жаль, після зміни форми власності його розвиток мав негативні результати. Після продажу контрольного пакета ПАТ “ЗАЛК” у розмірі 68,01 % статутного фонду виробництво забезпечувалося російськими інвесторами. Причому в 2000 р. Фонд державного майна України визначив переможцем конкурсу ЗАТ “АвтоВАЗ-Інвест”, проте вже у 2004 р., через невиконання останнім зобов'язань (на 200 млн дол. США), новим власником ПАТ “ЗАЛК” стала російська група САУЛ, що входила до десятки найбільших алюмінієвих виробників світу. У 2007 р. власність комбінату перейшла до об'єднаної компанії “Російський алюміній” (ОК “РУСАЛ” [27]), створеної у березні 2007 р. Згодом, після злиття “РУСАЛ” із СУАЛ, його власником став глиноземний швейцарський трейдер Glencore. Саме в цей час ПАТ “Запорізький алюмінієвий комбінат” і зупинило виробничу діяльність. Майже 8 тис. т алюмінієвих шин і понад 10 тис. т алюмінієвих сплавів (анодний і катодний електроди) були вирізані й продані, а виробництво алюмінію було практично зруйноване. У вересні 2016 р. Вищий господарський суд України виніс рішення про розірвання договорів купівлі-продажу і повернення акцій ПАТ “Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат” (68,0 %) у власність держави. Нині у Фонді державного майна України ведеться робота щодо його повторного продажу.

Цій самій групі компаній “РУСАЛ” у 2000 р. було продано ТОВ “Миколаївський глиноземний завод” – найбільше підприємство кольорової металургії не лише в Україні, й у всій Європі, запущене у виробництво наприкінці минулого століття. Його потужність у разі перекриває можливі потреби України в глиноземі та гідроксиді алюмінію. Підприємство залишилось потужним експортером, що продовжує поставки сировинної продукції на міжнародний ринок.

У 2011 р. приватизовано ПАТ “Артемівський завод по обробці кольорових металів”, власником якого стала група власників “Укрпідшипник” [31], що профінансувала модернізацію виробництва. Зокрема, задіяні ще у 2009 р. лінії з виробництва мідних труб загального призначення та іншого устаткування, забезпечили випуск до 515 т готової продукції на місяць. На черзі стояло виконання плану першого етапу технічного переозброєння прокатного виробництва, однак, зважаючи на те, що частина підприємства залишилася на тимчасово окупованій території, подальше виконання плану модернізації стало неможливим.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що результати роботи підприємств гірничорудної, чорної і кольорової металургії свідчать, що перехід із державної у приватну власність (особливо нерезидентів) дав змогу більшості з них продовжити виробництво і постачання продукції на експорт, у т. ч. руди, недостатньо обробленого металу, що практично не вимагало докорінного оновлення їхніх основних засобів.

Водночас проблеми модернізації основних засобів успішніше були вирішені в приватизованих господарствах галузей АПК і харчових підприємств, що підтверджується їхніми економічними результатами. Саме їх розвиток зробив суттєвий внесок у динаміку ВВП, в експорт продукції, зокрема пшениці (7,6 % обсягу експорту товарів України), кукурудзи (6,9 %) [32], соняшникової олії (10 %) та ін.

Не випадково при розробленні Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки” [33], підготовленої за участю Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, пріоритетними названо такі перспективні сектори економіки, що визначають напрями розвитку українського експорту: *сільське господарство* (курсив наш. – А. Д.); ВПК; створення нових речовин та матеріалів, нанотехнологій та ІТ, енергетика; нанотехнологічне будівництво; розвиток гуманітарних наук, біоінженерія, клінічна медицина, фармацевтика; розвиток транзитної інфраструктури; туризм і відпочинок тощо.

Подібний підхід розробників згаданої Стратегії, де перше місце відведене сільському господарству і переробним підприємствам, що постійно нарощують свій випуск і підтримуються як іноземним бізнесом, так і державою, не викликає подиву.

Зокрема, саме таким виробником в Україні є ПрАТ з іноземними інвестиціями “Дніпропетровський олійноекстракційний завод” [34], що спеціалізується на переробці насіння соняшнику та випуску рослинної олії. Основний продукт виробництва – рафінована дезодорована фасована олія, виробником якої є компанія “Bunge” [27].

Група “Приват” [27] контролює ПАТ “Запорізький олійноекстракційний завод”, що входить до складу ГК “Оптимус Агро” [35]. Крім того, до нього входять підприємство “Оптимус Плюс” (Данія) та ряд елеваторів. Після масштабної реконструкції ПАТ “Запорізький олійноекстракційний завод” стало одним із найкращих підприємств галузі в Україні та за її межами.

Використовуючи його продукцію, технологічно організують своє виробництво українські кондитери й хлібопекарські підприємства. У 2016 р. заводом завершено модернізацію потужностей із переробки насіння соняшнику, що дало змогу збільшити його переробку до 2800 т/добу.

Одним із найпотужніших в Україні переробників олійних культур є Allseeds Group, яка володіє надсучасним, мультифункціональним олійноекстракційним заводом у порту Южний (м. Одеса), що відкрився в липні 2015 р. і переробляє 2400 т/добу насіння соняшнику. На цьому підприємстві застосовуються новітні технології, оптимальні за виходом готової продукції, енерговитратами, рівнем автоматизації та збереженням навколишнього середовища. На ньому задіяне устаткування фірм Італії, Німеччини та Бельгії [36].

Перше тютюнове підприємство з іноземними інвестиціями, засноване в 1993 р. на базі Прилуцької тютюнової фабрики, створила компанія “British American Tobacco Україна”, яка підписала Установчий договір про створення “АТ Тютюнова компанія “В.А.Т. – Прилуки”.

Багатомільйонні інвестиції “British American Tobacco Україна” [37] у Прилуцьку тютюнову фабрику дали змогу модернізувати обладнання, збудувати на місці старих виробничих потужностей високотехнологічне підприємство, яке включає тютюновий та сигаретний цехи, адміністративну будівлю, енергоцентр і склад готової продукції. Прилуцька тютюнова фабрика виробляє понад 10 марок сигарет¹. Починаючи із 2006 р., фабрика отримала сертифікати відповідності міжнародним стандартам ISO 14001 (екологічний менеджмент) та OHSAS 18001 (менеджмент у сфері безпеки та охорони праці). Інвестиції групи забезпечили початок випуску нової продукції та поліпшення умов праці понад 500 працівників фабрики. У 2016 р. компанія сплатила до бюджетів усіх рівнів податків на суму понад 12,6 млрд грн [37].

На особливу увагу заслуговують ті з інвесторів, котрі опікуються питанням створення власної сировинної бази в Україні. Серед них можна виокремити компанію Philip Morris International, яка почала працювати в Україні ще у 1991 р., зосередивши інвестиції в АТ “Харківська тютюнова фабрика” [38]. Її виробництво було реконструйоване, підвищена якість продукції та організована підготовка спеціалістів для роботи на фабриці. Компанією закінчено в 2003–2006 рр. будівництво нової фабрики під м. Харковом, на якій працює 900 осіб, і, крім того, ще 300 фахівців обслуговують наявну інфраструктуру. Вироблена продукція (ряд марок сигарет) як реалізується в Україні, так і експортується за кордон.

Одним із потужних виробництв України стала Київська тютюнова фабрика, організована ще в 1861 р., яка була одним із перших серед приватизованих українських підприємств. У 1994 р. фабрика об'єдналась із німецькою тютюновою компанією “Реємтсма” [27] і отримала ресурси для модернізації основних засобів та розширення цехів. В оновлення фабрики було вкладено

¹ Dunhill, Kent, Lucky Strike, Pall Mall та Rothmans, а також національні марки — “Прилуки”, “Прилуки Особливі”, “Козак” та “Отаман”.

110 млн німецьких марок, і її перенесено на околицю м. Києва. Крім упровадження нових технологій, почалось активне навчання спеціалістів, введення на український ринок міжнародних брендів і розвиток українських марок. У 2002 р. компанія стала частиною міжнародної Imperial Tobacco Group, що дало новий поштовх стрімкому й комплексному оновленню обладнання підприємств. Для модернізації виробництва компанія Imperial Tobacco Group інвестувала у фабрику понад 50 млн ф. ст. [39].

Останніми роками персонал фабрики налічував до 800 осіб, а частка її продукції становила маже 17 % вітчизняного ринку, заповнюючи його відомими міжнародними сигаретними брендами¹, які реалізуються не лише на внутрішньому ринку, а й в інших країнах, зокрема в Азербайджані, Вірменії, Болгарії, Білорусі, на Тайвані (Китай), Німеччині, Греції, Киргизстані, Сполучених Штатах та ін. Щорічний випуск сигарет становив більше 14 млрд шт., а сума податків до бюджетів різних рівнів перевищувала 6 млрд грн.

Доволі швидко розвиваються й інші підприємства з переробки сільськогосподарської продукції – за рахунок як місцевих бізнесменів, так і іноземних інвесторів. Це стосується виготовлення молочної, овочевої та фруктової продукції, пива, горілки, коньяків, які здебільшого реалізуються на місцевому ринку. Тому продовження нарощування обсягів виробництва цих підприємств безпосередньо пов'язане з підвищенням життєвого рівня населення України.

Прихід іноземного інвестора прискорив модернізацію і розширення одного із найбільших виробників пива в Україні – Чернігівського комбінату “Десна”. Його активи належать лідеру світового пивного ринку, корпорації Anheuser-Busch InBev, який розширив наявний асортимент сортів пива (до восьми) під торговельною маркою “Чернігівське” [40].

Ще у 2000 р. ЗАТ “Ніжинський консервний завод” (ТМ “Ніжин”) став частиною Fozzy Group, а у 2014 р. – одним із найбільших аграрних підприємств України. Асортимент продукції заводу нараховує понад 120 позицій, які отримали високу оцінку на світових конкурсах [41].

Відома в Україні продукція ПрАТ “Чумак”, що з'явилась у 1996 р. у результаті фінансових вкладень двох шведських громадян. Це була перша фірма, яка розпочала випуск кетчупів і соусів без консервантів. У 2008 р. 70 % акцій компанії ПрАТ “Чумак” придбала інвестиційна компанія Dragon Capital та East Capital Bering Ukraine Fund [42]. Нею розпочато випуск макаронних виробів, а з 2015 р. – виробництво соків у новому цеху. Нині в компанії працює 1,4 тис. працівників [27].

Виробництво майонезу, кетчупу, холодних соусів, гірчиці та приправ, які реалізуються під торговою маркою “Торчин”, належить ПрАТ “Волиньхолодинг”, акції якого у 2003 р. купила компанія Nestle [43] (найбільша в світі компанія з виробництва продуктів харчування та напоїв, що працює в 191 країні світу). Продукція під ТМ “Торчин” експортується до Росії, Болгарії,

¹ Зокрема Davidoff Cigarettes, Gauloises, West, R1, R1 Style, Прима Оптима, Прима 83, Прима Класична, Прима Люкс Superslms, Прима Люкс, Прима Срібна.

Молдови, Білорусії, Казахстану, Латвії, Литви, Німеччини, США, Грузії та Ізраїлю.

Дуже успішно працює компанія “Верес”, яка спеціалізується на виробництві плодоовочевої консервації і належить вітчизняному “Смарт-Холдинг” [29]. В асортименті компанії більше 100 найменувань продукції, а її виробництво обслуговує 4 тис. працівників. Загальний обсяг продукції становить понад 50 тис. т на рік, із річним оборотом понад 120 млн дол. США [44]. До складу компанії входять 4 заводи, що виробляють відповідну продукцію, 6 агрокомплексів, які спеціалізуються на вирощуванні хрону, гірчиці, кабачків, кукурудзи, гороху, квасолі, баклажанів, перцю, тощо. Групі компаній “Верес” належить понад 7000 га землі у всіх регіонах України [45].

Як свідчить досвід, ряд різних за розміром підприємств України, що постачали продукцію на внутрішній ринок, були лише частково приватизовані (переважно українськими бізнесменами). Решта майна продовжувала належати державі. Брак у власників приватизованих підприємств необхідних фінансових ресурсів для їх підтримки створив умови для згортання в Україні виробництва.

Серед таких підприємств можна назвати ВАТ Тернопільське об’єднання “Текстерно” [27], залученого до виконання державного замовлення з пошиття військових одностроїв. “Текстерно” розробив, сертифікував і освоїв виробництво двох типів камуфляжної плащової набивної тканини з плівковим покриттям, проте через відсутність споживача виробництво не набуло розвитку. Не знайшов необхідного попиту і ВАТ “Херсонський бавовняний комбінат” [27], який свого часу випускав мебльово-декоративні, костюмно-платтяні, сорочечні, білизняні, хусткові, ворсові тканини і вироби з махрової тканини та експортував їх до багатьох країн світу. У 2004 р. 51,76 % акцій комбінату було куплено “Волинським шовковим комбінатом”, власник якого сплатив багатомільйонні борги, проте вже в березні 2013 р. це підприємство ліквідовано.

Багато втрачено національною економікою в результаті відмови від вирощування і власної переробки льону, який є альтернативною культурою, що, на відміну від ріпака і соняшника, не виснажує ґрунт. У радянські часи в Україні переробляли льон 56 підприємств. Відсутність власної сировини і перехід до закордонних поставок продукції з льону стало причиною зупинки у 2013 р. [27] одного з найбільших в Україні комбінатів ВАТ “Житомирський льонокомбінат”, приватизованого ще в 1995 р. Приблизно така сама ситуація склалася на Львівщині з Кам’янка-Бузьким льонопереробним заводом [46].

На базі іншого потужного Рівненського льонокомбінату, приватизованого ще в 1994 р., у 2008 р. було організовано ТОВ “Т-стиль”, яке встановило найсучасніше високопродуктивне обладнання найкращих світових виробників і залучило до роботи понад 1000 працівників. Щоправда, воно випускає і реалізує продукцію на основі не льону, а пряжі й суміші від випуску бавовни, віскози, інтерлоку та інших тканин. Його партнером стала

“Асоціація приватних підприємств “Едельвейс” у м. Хмельницькому, яка об’єднує трикотажну і швейну фабрики, причому остання забезпечується тканинами ТОВ “Т-стиль” [47].

Серед успішних підприємств, що продовжують переробляти безпосередньо льон, можна назвати ВАТ “Куликівський льонозавод”, який відновив виробничі відносини з країнами Балтії, Західної Європи та Росією. Він не лише примножив інвестиції і збільшив виробництво, а й покращив якість виробленої продукції [48].

Втрата виробництва льону скоротила випуск вітчизняної продукції, попри те, що в минулому до 80 % виробів із льону експортувалися. На сьогодні є всі економічні підстави для задіяння виробництва льону та його переробки в Україні. Очевидно, для цього необхідні відповідні рішення Уряду. Відновити таку діяльність можна в Житомирській області, де раніше успішно вирощували льон, були потужності з його переробки та відповідні швейні цехи, які виробляли продукцію з широкою географією збуту. Головне, щоб якість цих виробів відповідала світовому рівню. Започаткування таких виробництв повністю залежить від ефективності створення кластера в цій сфері. Вказаний крок може об’єднати в області необхідних співвласників кластера (підприємство з вирощування льону, виробництва тканин, пошиву готових виробів, за обов’язкової участі в кластері вчених цієї галузі та представників Житомирської обласної або місцевих адміністрацій). Питання участі у фінансуванні можливих витрат кластера, зокрема з вирощування та переробки льону, можна розв’язати через рішення Кабінету Міністрів України, виходячи з власних коштів підприємств, місцевого бюджету і, за необхідності, довгострокових кредитів одного з українських державних банків.

Потрібно згадати одного з лідерів у нарощуванні випуску виробів побутової техніки в Україні, який утворився після об’єднання підприємств, що працюють у сфері виробництва і продажу, – KTD Group [49]. Значна частина виробництва цієї компанії реалізується під торговою маркою “Saturn” [27]. У 2017 р. компанія здійснила реконструкцію великого заводу в м. Черкасах [50] (50 тис. кв. м), вартість якого становила 25 млн дол. США, з кількістю працюючих – 500 робочих місць. Всього за межі України експортується 35 % обсягу виробленої продукції.

Хоча в Україні працюють понад 30 світових ТНК [51], які теоретично могли би вплинути на збільшення випуску експортної та імпортозаміщувальної продукції і створення нових робочих місць, вона за цим показником відстає від світового рівня. Окремі дослідники зазначають, що в Україні зареєстровано лише 367 іноземних філій ТНК (2009 р.), тоді як у Молдові – 2670, Росії – 1176, Казахстані – 1772, Китаї – 280 тис., а в Сінгапурі – 140 тис. іноземних філій [52].

В Україні досі продовжують успішно діяти окремі підприємства, які були добре відомі ще за часів СРСР, а їхня діяльність цілком відповідає новій моделі економічного механізму в ринкових умовах і має хорошу перспективу.

Серед них можна назвати ПАТ “Новокраматорський машинобудівний завод” (НКМЗ), що виготовляє унікальне обладнання для гірничо-металургійного комплексу (введений в експлуатацію ще в 1934 р.), своєчасно оновлює основні засоби і забезпечує значну частину експортних поставок продукції. Як свідчить звіт за 2017 р., більшість економічних показників цього підприємства зросли проти попереднього року – за обсягами продажу на 46 % і експорту на 40 %, збільшився чистий дохід і прибуток. Машини й обладнання під маркою НКМЗ постачаються до 49 країн, у т. ч. у Францію, Туреччину, Індію, США. Очікувалось виконання нового контракту з виготовлення металургійного обладнання для встановлення на підприємствах в Індонезії та Італії. У колективному договорі на 2018 р. передбачено пропозицію про реконструкцію трьох механічних цехів підприємства і зростання обсягів оновлення виробництва найближчими роками на 80 % [53].

Подібні результати були б неповними без обстеження стану нових підприємств із будівництва в Україні та характеристики й оцінки економічної ролі держави в цьому процесі.

Перше, що привертає увагу, – капіталовкладення у створення нових підприємств в Україні залежать великою мірою від іноземних інвесторів. За ними стоїть вибір секторальної належності нового будівництва, його вартості та місця розташування. Не випадково багато підприємств побудовані у Львівській, Івано-Франківській і Вінницькій областях, адже серед зарубіжних інвесторів майже дві третини становлять компанії країн – членів ЄС (Німеччина, Великобританія та ін.). Це питання частково вже розглянуто деякими дослідниками. Зокрема, йдеться про обстеження щодо будівництва та розвитку нових підприємств (філій і відділень), проведене О. А. Герасимовою [54].

Як свідчать результати обстеження, іноземне інвестування за 2015–І півріччя 2018 р. становило більше 1 млрд дол. США, які вкладено в реалізацію 43 проектів. Загальна кількість введених за цей період підприємств (у секторальному розрізі): харчова галузь – 48 нових підприємств, переробка сільськогосподарської сировини – 24, будівельних матеріалів – 32 підприємства, машинобудування – 21 завод, без урахування підприємств автомобілебудування та електроніки.

Кожна з цих ніш, які зайняли підприємства, має галузеві особливості, і їх перспектива має зацікавити як дослідників, так і Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, яке насамперед має прагнути до забезпечення швидкого зростання економіки країни.

Водночас будівництво харчових підприємств та об'єктів із переробки сільськогосподарської сировини посилює аграрний вектор розвитку. Подібний процес, очевидно, вплине і на частку й динаміку цього сектору в експорті продукції держави.

Привертають увагу будівництво і розвиток 13 автомобілебудівних заводів, із них: німецьких – 7, японських – 5, американський – 1. Вони виготовляють спеціальні частини (зокрема, кабельної продукції) для автомобіле-

будування. Їх відкриття на території України забезпечило понад 25 тис. нових робочих місць. Заслуговує на увагу позиція О. А. Герасимової щодо поглиблення виробництва подібних підприємств на шляху глобального розширення ланцюжків доданої вартості за рахунок підготовки відповідного кваліфікованого персоналу, як це відбувалося в Польщі, Словаччині, Чехії, Китаї і Марокко. На сьогодні Україна має такі шанси.

Крім того, оскільки випуск продукції цією групою підприємств безпосередньо впливає на зростання експорту продукції Україною, варто терміново запровадити методи державного економічного впливу на їхній розвиток.

Можливо, саме це сприяло розгортанню у Львівській області підприємства ТОВ “Фуджікура аутомобілів Україна-Львів”, де працює всього понад 550 осіб замість запланованих 3 тис. працівників. Для порівняння: на підприємстві “Кромберг енд Шуберт Україна” в Луцьку працює понад 8 тис. осіб [55].

Підвищена увага до будівництва і ремонту автошляхів в Україні сприяла появі 25 асфальтобетонних заводів. Крім того, введено сім нових швейних фабрик (у т. ч. за рахунок іноземних інвесторів), одну взуттєву фабрику та збудовано цех цієї підгалузі тощо [23].

Узагальнюючи результати впливу приватизації майна на оновлення основних засобів і випуск продукції раніше діючих і нових господарств, треба наголосити, що цей процес в Україні відбувався по-різному.

Найбільших успіхів досягли харчові та тютюнові підприємства й підприємства агропромислового комплексу, які мають успішний менеджмент та іноземних інвесторів (у т. ч. представників ТНК), котрі залучили необхідні фінансові ресурси для модернізації виробництва і належного збуту їхньої продукції. Це уможливило застосування прогресивного устаткування, постачання продукції на внутрішній ринок та збільшення її експорту. Вказані підприємства не лише створили нові робочі місця, а й забезпечили сплату податків до бюджету.

Варто зауважити, що стрімкий розвиток окремих підприємств харчової промисловості (тютюнова, пивоварна, переробка овочів та ін.) створює внутрішню конкуренцію у виробництві між ними та сприяє розвитку експорту. Подібна ситуація веде до швидшого залучення найсучаснішого устаткування для підняття престижу власної марки на ринку, що відкриває певні можливості збільшення попиту на продукцію підприємств харчової і тютюнової промисловості.

Розвиток підприємств металургійної промисловості, особливо машинобудування, хімічної і легкої галузей, відбувається значно повільніше, що збільшує негативну різницю між експортом та імпортом і боргову залежність держави. У цих галузях поки що не спостерігається розвитку конкуренції серед окремих підприємств на внутрішньому ринку і за експортом.

Подібна практика свідчить не лише про пасивне ставлення держави до негативного розвитку окремих галузей економіки України, а й про відсутність кроків, спрямованих на запровадження нової моделі управління, суть

якої полягає у визначенні довготермінових перспектив, цілей розвитку, активній інвестиційній політиці та пошуку економічних і фінансових методів впливу на інтереси приватних власників для забезпечення ними поставленої державою мети.

Список використаних джерел

1. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальна перспектива і сталий розвиток (Системні маркетингові дослідження). Київ : МАУП, 2005. 492 с.
2. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. Київ, 2009. 864 с.
3. Нікбахт Е., Гропеллі А. Фінанси : пер. з англ. Київ : Основи, 1993. 383 с.
4. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем : монография / Т. И. Артёмова, А. А. Гриценко, Т. А. Кричевская и др. ; под ред. А. А. Гриценко ; НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир. Киев, 2013. 580 с.
5. Дэниелс Дж. Д., Радеба Ли Х. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции. 6-е изд. : пер. с англ. Москва : Дело, 1994. 784 с.
6. Публічно-приватне партнерство у відносинах держави з міжнародними організаціями та транснаціональними компаніями : кол. наук. моногр. / за ред. Т. І. Єфіменко ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2015. 444 с.
7. *Caves R. E. Multinational enterprise and economic analysis.* London : Cambridge University Press, 2007. 402 p.
8. *Casson M. C. Entrepreneurship: theory, networks, history. Industrial dynamics, entrepreneurship and innovation.* Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd, 2010. 400 p.
9. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція : монографія. Київ : ТОВ "Національний підручник", 2008. 220 с.
10. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія : у 2 т. Київ : КНЕУ, 2006.
11. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Фомішин С. В. Світове господарство в умовах глобалізації. Київ : Ніка-Центр, 2006. 200 с.
12. Стратегія розвитку промислового комплексу України. Ключові проблеми промисловості України, на яких фокусується стратегія (п. 1, част. 4), розроблена відповідно до п. 101 Плану дій Уряду на 2017 рік.
13. Архангельський Ю. Про структурну перебудову економіки України. *Дзеркало тижня*. 2018. 13 квіт. URL: https://dt.ua/energy_market/pro-strukturnu-perebudovu-ekonomiki-ukrayini-275084_.html.
14. Даниленко А. И., Шемшученко И. В., Николаева Л. Н. Финансово-кредитные проблемы социалистической промышленности. Киев : Наук. думка, 1977. 259 с.
15. Быстрова И. В., Рябов Г. Е. Военно-промышленный комплекс СССР. *Советское общество: возникновение, развитие, исторический финал : в 2 т. Т. 2: Апогей и крах сталинизма* / под общ. ред. Ю. Н. Афанасьева. Москва : Рос. гос. ун-т. 1997. С. 150–208.
16. Гайдуцький П. Сага про українські реформи. *Дзеркало тижня*. 2018. 12 серп. URL: https://dt.ua/internal/saga-pro-ukrayinski-reformi-285303_.html.
17. Про схвалення Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року : проект розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=1ac9bf22-8196-4519-823a-6938c5b6885e>.
18. Кузяків О. Економічні очікування українського бізнесу напередодні виборів. *Дзеркало тижня*. 2018. 28 груд. URL: https://dt.ua/macrolevel/ekonomichni-ochikuvannya-ukrayinskogo-biznesu-naperedodni-viboriv-298168_.html.
19. International Comparison Program (ICP) / World Bank. 2017.

20. Про стимулювання виробництва автомобілів в Україні : закон України від 19.09.1997 № 535/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535/97-%D0%B2%D1%80> (втратив чинність із 1 січня 2008 р. згідно зі ст. 7 цього Закону).

21. Резнік М. Український автопром: втрачені шанси та нереалізовані надії. *Дзеркало тижня*. 2018. 17 берез. URL: https://dt.ua/promyshliennost/ukrayinskiy-avtoprom-vtracheni-shansi-ta-nerealizovani-nadiyi-272285_.html.

22. Куйбіда В., Ніколаєв В. Будівельні кошториси: брехня у кожному рядку. *Дзеркало тижня*. 2017. 20 жовт. URL: https://dt.ua/business/budivelni-koshtorisi-brehnya-u-kozhnomu-gyadku-257598_.html.

23. Карта підприємств України, що були відкриті з початку 2015 року. URL: <http://uprom.info/maps-business/>.

24. Білоусова О. С. Взаємодія держави та підприємств у фінансовому забезпеченні економічного розвитку : монографія / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2017. 340 с.

25. Новим власником "Криворіжсталі" став Mittal Steel Germany. *Кореспондент*. 2005. 24 окт. URL: <https://korrespondent.net/business/134270-novym-vladelcem-krivorozhstali-stal-mittal-steel-germany>.

26. Офіційний сайт ПАТ "Інтерпайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод". URL: <http://ntrp.interpipe.biz/about/history>.

27. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org>.

28. Офіційний сайт ПАТ "Алчевський металургійний комбінат". URL: <http://www.amk.lg.ua/index.php?lang=uk>.

29. Офіційний сайт промислово-інвестиційної групи "Смарт-холдинг". URL: <http://www.smart-holding.com/uk/about-holding/history/#history1995page>.

30. Соболев Б. Стокгольмський синдром українського титану. *Дзеркало тижня*. 2018. 11 трав. URL: https://dt.ua/internal/stokgolmskiy-sindrom-ukrayinskogo-titanu-277522_.html.

31. Офіційний сайт промислової групи "Укрпідшипник" <https://www.ukrrudprom.ua/reference/holding/UKrpodshipnik.html>.

32. Національна модель неоіндустріального розвитку України : монографія / В. П. Вишневський, Л. О. Збаразська, М. Ю. Заніздра, В. Д. Чекіна та ін. ; за заг. ред. В. П. Вишневського ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 519 с.

33. Про схвалення Експортної стратегії України ("дорожньої карти" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80>.

34. Офіційний сайт ТМ "Олейна". URL: <http://oleina.ua/contacts-production>.

35. Офіційний сайт компанії "Оптимус Агро". URL: <http://optimus.com.ua/>.

36. Офіційний сайт Allseeds. URL: <http://allseeds.com>.

37. Офіційний сайт "British American Tobacco Україна". URL: <http://www.bat.ua/>.

38. Офіційний сайт Philip Morris International (Україна). URL: <https://www.pmi.com>.

39. ITG в Україні. *ПромПолітІнформ*. 2017. 22 січ. URL: <http://prompolit.info/2017/01/22/itg-v-ukrayini/>.

40. Офіційний сайт Компанії АВ InBev Україна: Чернігівське. URL: <http://www.suninbev.com.ua/about>.

41. ТМ "Ніжин". Офіційний сайт групи компаній "Fozzy Group". URL: <http://www.fozzy.ua/ru/>.

42. Офіційний сайт ПрАТ "Чумак". URL: <http://www.chumak.com/view.news/mode.view/id.24/>.

43. Офіційний сайт Nestlé. URL: <https://www.nestle.ua/>.

44. Ковальчук Г. Совладелец "Верес": "Имя на рынке 70%, уже не разгонишься". *Forbes Україна*. 2012. 30 нояб. URL: <http://archive.is/OGgBt>.

45. Силивончик А. В. Пока у нас нет планов выходит на публичные площадки. *Бизнес*. 2012. № 38. URL: <http://archive.li/wkYAc#selection-491.0-495.14>.
46. Худийцький В. “Давальницька” промисловість. Доки в Україні не почнуть ви-рощувати льон, не відновлять ткацтво та льонопереробні заводи — про легку про-мисловість можна й не згадувати. *Дзеркало тижня*. 2017. 21 квіт. URL: https://dt.ua/business/davalnicka-promislovist-doki-v-ukrayini-ne-pochnut-viroschuvati-lon-ne-vidnovlyat-tkactvo-ta-lonopererobni-zavodi-pro-legku-promislovist-mozhna-y-ne-zgaduvati-240467_.html.
47. Офіційний сайт “Рівненський льонокомбінат”. URL: http://www.calendarium.com.ua/ua/u_rivnomu_zapustili_naibilshii_v_ievropi_lonokombinat_1963.
48. Офіційний сайт ВАТ “Куликівський льонозавод”. URL: <http://rada.com.ua/ukr/catalog/16526/>.
49. Офіційний сайт KTD Group. URL: <http://www.ktd-group.org/ua/>.
50. Новий завод у Черкасах відкриють уже цього місяця. *Процєрк*. 2017 р. 9 берез. URL: <http://procherk.info/news/7-cherkassy/50952-novij-zavod-u-cherkasah-vidkrijut-uzhe-tsogo-misjatsja>.
51. Пономаренко І. В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на еко-номіку України. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1798>.
52. Шкраб'юк Н. В. Транснаціональні корпорації в умовах глобалізації. URL: <http://intkonf.org/shkrabyuk-nv-pidgirna-vn-transnatsionalni-korporatsiyi-v-umovah-globalizatsiyi/>.
53. Офіційний сайт ПАТ “Новокраматорський машинобудівний завод”. URL: <http://www.nkmz.com/index.php?id=243>.
54. Герасимова О. А. Використання потенціалу мультинаціональних підприємств в економіці України у період 2015 р. – I пів. 2018 р. (науково-аналітичний матеріал). Київ, 2018.
55. Офіційний сайт “Кромберг енд Шуберт Україна”. URL: http://kroschu.info/?default_city=luck.

References

1. Bilorus, O. H., Matseiko, Yu. M. (2005). *Global perspective and sustainable development (System marketing research)*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
2. Heiets, V. M. (2009). *Society, state, economics: phenomenology of interaction and development*. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Nikbakht, E., Groppelli, A. (1993). *Finance*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
4. Gritsenko, A. A. (Ed.). (2013). *Hierarchy and networks in the institutional architectonics of economic systems*. Kiev: NAN Ukrainy, Institut ekonomiki i prognozirovaniya [in Russian].
5. Daniels, J. D., Radebaugh, L. H. (1994). *International business: environments and operations* (6th ed.). Moscow: Delo [in Russian].
6. Iefymenko, T. I. (Ed.). (2015). *Public-private partnership in state relations with international organizations and multinational companies*. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Caves, R. E. (2007). *Multinational enterprise and economic analysis*. London: Cambridge University Press.
8. Casson, M. C. (2010). *Entrepreneurship: theory, networks, history. Industrial dynamics, entrepreneurship and innovation*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd.
9. Luk'ianenko, D. H. (2008). *Global economic integration*. Kyiv: TOV “Natsionalnyi pidruchnyk” [in Ukrainian].
10. Luk'ianenko, D. H., Poruchnyk, A. M. (Eds.). (2006). *Management of international competitiveness in the conditions of globalization of economic development* (Vols. 1–2). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

11. Mochernyi, S. V., Larina, Ya. S., & Fomishyn, S. V. (2006). *World economy in the conditions of globalization*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
12. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (n. d.). *The development strategy of the industrial complex of Ukraine developed in accordance with paragraph 101 of the Government Action Plan for 2017* [in Ukrainian].
13. Arkhanshelskyi, Yu. (2018, April 13). On the structural restructuring of the Ukrainian economy. *Mirror of the week*. Retrieved from https://dt.ua/energy_market/pro-strukturnu-perebudovu-ekonomiki-ukrayini-275084_.html [in Ukrainian].
14. Danilenko, A. I., Shemshuchenko, I. V., & Nikolaeva, L. N. (1977). *Financial and credit problems of the socialist industry*. Kiev: Naukova dumka [in Russian].
15. Bystrova, I. V., Riabov, G. E. (1997). USSR Military Industrial Complex. In Yu. N. Afanasev (Ed.). *Soviet society: the emergence, development, historical finale* (Vol. 2, pp. 150–208). Moscow: Rossiiskii gosudarstvennyi universitet [in Russian].
16. Haidutskiy, P. (2018, August 12). Saga about Ukrainian reforms. *Mirror of the week*. Retrieved from https://dt.ua/internal/saga-pro-ukrayinski-reformi-285303_.html [in Ukrainian].
17. Cabinet of Ministers of Ukraine. (n. d.). *On approval of the Strategy for the development of the industrial complex of Ukraine for the period until 2025* (Draft Decree). Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=1ac9bf22-8196-4519-823a-6938c5b6885e> [in Ukrainian].
18. Kuziakiv, O. (2018, December 28). Economic expectations of Ukrainian business on the eve of the election. *Mirror of the week*. Retrieved from https://dt.ua/macrolevel/ekonomichni-ochikuvannya-ukrayinskogo-biznesu-naperedodni-viboriv-298168_.html [in Ukrainian].
19. World Bank. (2017). *International Comparison Program (ICP)*.
20. Verkhovna Rada of Ukraine. (1997). *About stimulation of production of cars in Ukraine* (Act No. 535/97-BP, September 19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/535/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
21. Reznik, M. (2018, March 17). Ukrainian auto industry: lost chances and unfulfilled hopes. *Mirror of the week*. Retrieved from https://dt.ua/promyshliennost/ukrayinskiy-avto-prom-vtracheni-shansi-ta-nerealizovani-nadiyi-272285_.html [in Ukrainian].
22. Kuibida, V., Nikolaiev, V. (2017, October 20). Construction estimates: a lie in every row. *Mirror of the week*. Retrieved from https://dt.ua/business/budivelni-koshtorisi-brehnya-u-kozhnomu-ryadku-257598_.html [in Ukrainian].
23. Map of Ukrainian enterprises that were opened from the beginning of 2015. (n. d.). *uprom.info*. Retrieved from <http://uprom.info/maps-business/> [in Ukrainian].
24. Bilousova, O. S. (2017). *Interaction of state and enterprises in the financial provision of economic development*. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohozuvannia NAN Ukrainy [in Ukrainian].
25. The new owner of Krivorozhstal has become Mittal Steel Germany. (2005, October 24). *Correspondent*. Retrieved from <https://korrespondent.net/business/134270-novym-vladelcem-krivorozhstali-stal-mittal-steel-germany> [in Russian].
26. Joint-Stock Company “INTERPIPE NTRP”. (n. d.). Retrieved from <http://ntrp.interpipe.biz/about/history> [in Ukrainian].
27. Wikipedia. (n. d.). Retrieved from <https://uk.wikipedia.org> [in Ukrainian].
28. Joint-Stock Company “Alchevsk metallurgical combine”. (n. d.). Retrieved from <http://www.amk.lg.ua/index.php?lang=uk> [in Ukrainian].
29. Smart-Holding. (n. d.). Retrieved from <http://www.smart-holding.com/uk/about-holding/history/#history1995page> [in Ukrainian].
30. Soboliev, B. (2018, May 11). Stockholm syndrome of Ukrainian titanium. *Mirror of the week*. Retrieved from https://dt.ua/internal/stokgolmskiy-sindrom-ukrayinskogo-titanu-277522_.html [in Ukrainian].

31. Industrial group “Ukrpidshypnyk”. (n. d.). Retrieved from <https://www.ukrrudprom.ua/reference/holding/Ukrpodshipnik.html> [in Ukrainian].
32. Vyshnevskiy, V. P. (Ed.). (2016). *National model of neoindustrial development of Ukraine*. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti [in Ukrainian].
33. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). *On approval of the Export strategy of Ukraine (roadmap for strategic trade development) for 2017–2021* (Decree No. 1017-p, December 27). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80> [in Ukrainian].
34. TM Oleina. (n. d.). Retrieved from <http://oleina.ua/contacts-production> [in Ukrainian].
35. Optimus Agro. (n. d.). Retrieved from <http://optimus.com.ua/> [in Ukrainian].
36. Allseeds. (n. d.). Retrieved from <http://allseeds.com> [in Ukrainian].
37. British American Tobacco Ukraine. (n. d.). Retrieved from <http://www.bat.ua/> [in Ukrainian].
38. Philip Morris International (Ukraine). (n. d.). Retrieved from <https://www.pmi.com>.
39. ITG in Ukraine. (2017, January 22). *PromPolitInform*. Retrieved from <http://prompolit.info/2017/01/22/itg-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
40. AB InBev Efes Ukraine. (n. d.). Retrieved from <http://www.suninbev.com.ua/about> [in Ukrainian].
41. Fozzy Group. (n. d.). Retrieved from <http://www.fozzy.ua/ru/> [in Russian].
42. Joint-Stock Company “Chumak”. (n. d.). Retrieved from <http://www.chumak.com/view.news/mode.view/id.24/> [in Ukrainian].
43. Nestlé. (n. d.). Retrieved from <https://www.nestle.ua/> [in Ukrainian].
44. Kovalchuk, A. (2012, November 30). Co-owner of “Veres”: “Having 70% on the market, you will not accelerate”. *Forbes Ukraine*. Retrieved from <http://archive.is/OGgBt> [in Russian].
45. Silivonchik, A. V. (2012). While we have no plans to go to public platforms. *Business*, 38. Retrieved from <http://archive.li/wkYAc#selection-491.0-495.14> [in Russian].
46. Khudytskyi, V. (2017, April 21). “Tolling” industry. Until we start growing flax in Ukraine, weaving and flax processing plants will not be restored - light industry may not be remembered. *Mirror of the week*. Retrieved from https://dt.ua/business/davalnicka-promislovist-doki-v-ukrayini-ne-pochnut-viroschuvati-lon-ne-vidnovlyat-tkactvo-ta-lonopererobni-zavodi-pro-legku-promislovist-mozhna-y-ne-zgaduvati-240467_.html [in Ukrainian].
47. Rivne Flax Factory. (n. d.). Retrieved from http://www.calendarium.com.ua/ua/urivnomu_zapustili_naibilshii_v_ievropi_lonokombinat_1963 [in Ukrainian].
48. Kulykivka Flax Factory. (n. d.). Retrieved from <http://rada.com.ua/ukr/catalog/16526/> [in Ukrainian].
49. KTD Group. (n. d.). Retrieved from <http://www.ktd-group.org/ua/> [in Ukrainian].
50. A new plant in Cherkasy will open this month. (2017, March 9). *procherk.info*. Retrieved from <http://procherk.info/news/7-cherkassy/50952-novij-zavod-u-cherkasah-vidkrijut-uzhe-tsogo-misjatsja> [in Ukrainian].
51. Ponomarenko, I. V. (2013). Influence of transnational corporations on the economy of Ukraine. *Effective economy*, 2. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1798> [in Ukrainian].
52. Shkrab’iuk, N. V. (n. d.). *Transnational corporations in the conditions of globalization*. Retrieved from <http://intkonf.org/shkrabyuk-nv-pidgirna-vn-transnatsionalni-korporatsiyi-v-umovah-globalizatsiyi/> [in Ukrainian].
53. Joint-Stock Company “Novokramatorsk engineering factory”. (n. d.). Retrieved from <http://www.nkmz.com/index.php?id=243> [in Russian].
54. Herasymova, O. A. (2018). *Using the potential of multinational enterprises in the Ukrainian economy in the period of 2015 – the first half of 2018 (scientific and analytical material)*. Kyiv [in Ukrainian].
55. Kromberg & Schubert Ukraine. (n. d.). Retrieved from http://kroschu.info/?default_city=luck [in Ukrainian].